

Ds. J. Riemersma

“De schok der herkenning”

Het is de Here!

Johannes 21 : 7

Een hele nacht zwoegen, tevergeefs. Het gevoel van: waar doe ik het allemaal voor?

Maar dan die Vreemdeling, die vanaf de oever roept: “Werpt het net aan de andere kant uit!”

Ineens raakt het vol! Overal haastige voetstappen op het schip: alle discipelen in actie.

Er is er één die niet meedoet. Met grote, blijde ogen staart hij over het water...

Was het niet net als bij die wondere visvangst, een tijd geleden? Toen Jezus nog bij hen was?

Dezelfde verrassing! Dezelfde overvloed! En dán breekt bij Johannes de herkenning door: het is ook dezelfde Here! Een knipoog van de Hemel!

Het is Johannes die Hem het eerst herkent.

Maar waaraan herkent hij Hem? Je kunt zeggen: hij herkent Hem aan de overvloedige gave. In de buurt van Jezus had hij netten vol vissen en korven vol brood gezien. Dat is één antwoord.

Maar een ander antwoord is: Johannes herkent Jezus ook aan de *tijd* waarop Hij komt. Want: wanneer komt Jezus hier? Op wat voor tijdstip? Als het eigenlijk al te laat is...

Als de echte tijd van het vissen voorbij is en de netten al binnenboord zijn. Als de nacht al voorbij is en de morgen begint te schemeren.

En ... wanneer kwam Jezus, een poos geleden, toen ze op zee in nood verkeerden? Toen de vierde nachtwake aanbrak, in het donkerste uur van de nacht, toen ze bang waren dat hun ranke scheepje elk ogenblik kon zinken, toen pas...

Wanneer komt Jezus? Als het dochttertje van Jairus al gestorven en als Lazarus al begraven is, dan komt Jezus... te laat. Maar als het voor ons te laat is, is het nog niet te laat voor Jezus!

Hij wacht tot de mensen niets meer over hebben. Niets meer dan hun geloof. Niets meer dan... Jezus Zelf.

Te laat – naar onze berekening – dat is dikwijls Jezus' tijd. Als de nood op het hoogst is, is de Redder nabij. En is het zo ook niet in geestelijk opzicht? Hij komt wanneer wij aan het eind van ons latijn zijn. Dán toont Hij Zijn Macht en Majesteit. Dan laat Hij zien, dat Hij er is. Als er van onze kant niets meer te redden valt, komt Hij als de Heiland. Hij reikt ons de hand, een reddende hand. En wij houden Hém alleen over... Jezus alleen.

Inhoud

Meditatie 65

Ds. J. Riemersma, Sliedrecht

Kerkelijk leven in Zuid-Afrika (III) 66

Prof. dr. H.G. van der Westhuizen, Zuid-Afrika

Prof. dr. C.J. de Vogel en haar getuigenis van Gods genade (II, slot) 68

Drs. H. Smits, Bedum

Een goed boek over de verhouding van Kerk en Staat 70

Dr. H. Klink, Hoornaar

De conferentie op 5 juni 72

Een woord van dr. O. Noordmans (1871-1956)

Ieder moment in de historie van Christus is een mysterie. Het straalt licht naar ons uit.

Zó is Jezus nu, wil Johannes hier zeggen. "Het is de Here!" Zó is God! Zó is Christus!
Midden in de aanvechting geeft Hij een teken van hoop. Het licht van Pasen valt stralend over ons bestaan. Hij maakt onze lege netten vol. Hij maakt

onze lege harten vol. Vól met de verwondering over Zijn liefde en genade. Vol met Zijn vreugde en vrede. De vrede die alle verstand te boven gaat. Als wij Hem maar vertrouwen. Waag het met Hem, de opgestane Here!

Kerkelijk leven in Zuid-Afrika (III)

Kerk en politiek

Zoals de Nederlanders vanaf de tijd van Jan van Riebeeck (1652) de kerk in Zuid-Afrika geplant hebben, is de kerk lange tijd verder gegaan. De verhouding tussen kerk en overheid of staat was een formele verbondenheid met elkaar.

Kaapse tijd

De gouverneurs aan de Kaap waren eigenlijk ook het hoofd van de kerkelijke aangelegenheden. De kerk was tot op zekere hoogte in dienst van de Nederlandse Oost-Indische Compagnie. Ook later, toen er predikanten aan de Kaap gevestigd waren, werd hun traktement door de overheid betaald. De kerk was dus grotelijks verplicht om het overheidsbeleid uit te voeren. De koloniale grens was ook de geografische grens van de kerk. Toen de Engelse overheid in de 19e eeuw tegen de Grote Trek gekant was, was ook de kerk daartegen. Geen predikant was bereid met de Voortrekkers mee te gaan, want dan zou hij zijn inkomen dat door de overheid werd betaald, verliezen. Alleen ds. G.W.A. van der Lingen te Paarl was openlijk voor de Grote Trek, maar hij ging niet met de Grote Trek mee. Eigenlijk werd de Grote Trek door de kerk beschouwd als rebellie tegen de overheid en werden de lidmaten die bij de Grote Trek betrokken waren, onder censuur gesteld zodat hun kinderen niet

gedoopt konden worden. Dit standpunt is in 1837 door de kerk in de Kaap in een *Herderlijk Schrijven* bekend gemaakt.

De Voortrekkers hebben het idee van een nauw verband tussen overheid en kerk 'meegenomen' naar het binnenland. De eerste organisaties van de kerk tijdens de Grote Trek kwamen van de leiding van de Trek. Zij wees de eerste ambtsdragers aan die dan door de kerk werden bevestigd. De 'adjunct-raad' in Potchefstroom bijvoorbeeld stelde op 23 februari 1842 bij de gevestigde volksraad van Natal als ambtsdragers voor Transvaal voor: D.F. Jacobs, F.G. Wolmarans en P.J. van Staden als ouderlingen en P.F. Strydom, P. du Preez, G. Maree en S.P. Viljoen als diakenen. Dezen werden op 26 maart 1842 door de Amerikaanse zendeling ds. Daniël Lindley, die samen met de Nederlandse zendeling Erasmus Smit de Voortrekkers geestelijk bijstond, in Potchefstroom bevestigd. Zo werd de eerste gemeente van Transvaal gesticht.

Het was de overheid die predikanten of zendingen die de Voortrekkers opzochten van een inkomen voorzag. De deelnemers aan de Grote Trek waren allen lidmaten van de kerk. Kerk en staat bestonden uit precies dezelfde mensen. Daarom lag het voor de hand dat de Hervormde Kerk later in de Zuid-Afrikaanse Republiek (ZAR) de staatskerk was, die door de staat financieel werd bijgestaan.

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoom, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam, Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 23,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

Grote Trektijd

Rondom de Grote Trek (1834 – 1852) stond een duidelijke, uitgekristalliseerde leven- en wereldbeschouwing op de voorgrond. Nog tijdens het bewind van Jan van Riebeeck aan de Kaap waren daar al Nederlanders die niet langer de Oost-Indische Compagnie als ambtenaren wilden dienen, maar zelfstandig wilden boeren. Zij waren het die wat afstand van de Kaap namen en één van hun grootste problemen was om de Compagnie of de overheid ervan te overtuigen dat zij vrij wilden zijn om zelf over hun producten te beschikken en die te verkopen, aan de overheid, schein op doorreis of anderen.

Vijf jaren na de koloniale inbezitting van de

Kaap werden deze boeren, klein in getal, 'vrijburgers'. Het aantal van deze 'vrijburgers' nam toe, zij vestigden zich steeds verder van de Kaap af en uit hen ontstonden de 'grensboeren'. Uit hun gelederen kwamen de Voortrekkers.

Zoals de 'vrijburgers' wilden de Voortrekkers vrij zijn van overheidsdwang, terwijl zij wel aan de overheid gehoorzaam wilden zijn. Sinds 1806 was de overheid aan de Kaap Engels. Zij was immers in plaats van de Nederlandse overheid gekomen. De Voortrekkers hadden dus met een Engelse overheid te maken. Met hun Nederlandse achtergrond, eigen traditie, cultuur en taal wilden zij kerkelijk en wat hun levenswijze betreft niet langer in de Engelse kolonialistische sfeer leven. Uit het *Manifest* van 1837 van Piet Retief, een van de leiders van de Voortrekkers, blijkt dat al hun bezwaren, grieven en aanleidingen tot de Grote Trek kunnen herleid worden tot dat kolonialistische milieu. De Voortrekkers waren niet tegen de overheid als zodanig, noch tegen zendelingen, predikanten, kerk of zwarte bevolkingsgroepen. Maar zij wilden vrij zijn om hun eigen overheid, staat, kerk, taal en cultuur te bezitten. Hun levens- en wereldbeschouwing ontwikkelde zich tot een visie van een zelfstandig volk van Afrika. Dit volk in wording was bereid om in het binnenland een geografisch gebied temidden van de eigen gebieden van zwarte volken te bewonen. De Grote Trek was geen beweging tegen de zwarte volkeren, maar tegen het kolonialisme. Daarom is het een enorme blunder om het ontstaan en bestaan van het Afrikanervolk, het Boerenvolk, te beschouwen als een soort kolonialisme. De 'vrijburgers' hebben zichzelf en hun nageslacht juist vrij gemaakt van kolonialisme. Er ontstond een nieuw volk! Het jongste volk op aarde. Het grondgebied waar de Voortrekkers zich vestigden, is verkregen door koop- of ruiltransacties met de wettige betrokken zwarte overheid of door het in bezit nemen van totaal lege gebieden.

16 december 1838

De meest centrale gebeurtenis in de wording van het Afrikanervolk is de slag van Bloedrivier in Natal op 16 december 1838. Piet Retief, een van de leiders van de Voortrekkers, moest voldoen aan het verzoek van de Zoeloeleider Dingane om dieren die door Sekonyella, een andere zwarte leider gestolen waren, aan hem, Dingane, terug te bezorgen. Als vergoeding daarvoor zou Dingane een bepaald gebied van de Zoeloes permanent aan de Voortrekkers afstaan. Retief voerde zijn opdracht uit, de overeenkomst voor het grondgebied werd door Retief en Dingane ondertekend. Toen vermoordde Dingane Retief en zijn mannen op bar-

baarse wijze. Hij trok naar de niets vermoedende Voortrekkers bij Blaauwkrans, Moordspruit en Weenen. Vrouwen en kinderen werden op gruwelijke wijze vermoord: baby's werden met hun hoofd tegen wagenwielen gesmeten, baby's en moeders tegelijk met spiesen doorstoken.

Dit onrecht moest hersteld worden. Na lange overweging is een gelofte aan de Here God afgelegd met het oog op de onvermijdelijke confrontatie. Deze gelofte werd geformuleerd door Andries Pretorius, de commandantgeneraal onder wie de slag geleverd zou worden, en Sarel Cilliers, die ook een geestelijk leider was. Zij deden dit na dagen van biddende overdenking, zeker beïnvloed door wat de oude schrijvers, zoals à Brakel in hun boeken over een gelofte hebben gezegd. Deze luidt als volgt:

*Mijne Broeders en Mede-landgenoten,
hier staan wij tans op een ogenblik voor een heilige
God van hemel en aarde om een belofte aan Hem te
beloven, als Hij met Zijn bescherming met ons zal
wezen, en onze vijand in onze handen zal geven dat
wij hem overwinnen, dat wij die dag en datum elk
jaar als een verjaardag en een dankdag zoals een
Sabbat in Zijn eer zullen doorbrengen, en dat wij een
tempel tot Zijn eer stichten zullen, waar het Hem zou
behagen; en dat wij het ook aan onzen kinderen zul-
len zeggen, dat zij met ons erin moeten delen, tot
gedachtenis ook voor onze opkomende geslachten.
Want de ere van Zijn Naam daardoor zal verheerlijkt
worden, dat de roem en eer van overwinning aan
Hem sal worden gegeven. Amen*

De commandostaf heeft iedere avond van 9 tot 15 december 1838 met een godsdienstoefening deze gelofte als een gebed herhaald.

Als gevolg van de wonderlijke overwinning van minder dan 500 gewone, onmilitaire mannen tegenover meer dan 15.000 geharde vechters, probeert het Afrikanervolk ieder jaar, tot vandaag de dag deze gelofte gestand te doen. Wanneer we deze gelofte nader bezien blijkt deze geen 'burgerlijke godsdienst' te bevatten, we ontdekken wel de eerste vijf van de Tien Geboden.

Christelijk-nationaal

Vanuit zijn geestelijke wortels is het Afrikanervolk een levens- en wereldbeschouwing toegedaan die als *christelijk-nationaal* kan worden gekenmerkt. Voor de Afrikaanse kerken, vooral voor de Hervormde volkskerk, is dit de geldende levens- en wereldbeschouwing. Dat elk volk vrij kan zijn om op eigen grondge-

bied met instandhouding en bescherming van eigen traditie, taal en cultuur zichzelf te regeren, is nergens in strijd met het Woord van God. Het eigene, het nationale van elk volk – zijn overheid, onderwijs, uitingen van cultuur, vormgeving en wijze van leven – moet echter grondig gekerstend worden met het Evangelie van onze Here.

Tot rond de socialistische revolutie van 1994, toen de zogenaamde *people's democracy* in Zuid-Afrika haar intrede deed, hebben kerk en staat in de geest van christelijk-nationaal gefunctioneerd.

Geestelijk pessimisme

Vanwege geestelijk pessimisme en vervlakking van het geloof neemt het kerkbezoek met rasse schreden af. Er zijn gemeenten met rechtgeaarde, toegewijde, studerende predikanten, waar het kerkbezoek op zondagmorgen verblijdend hoog is. Maar over het algemeen is het bezoek aan de avondkerkdiensten verdwenen. Daardoor komt de prediking aan de hand van de Heidelbergse Catechismus bitter weinig aan de orde. De Gereformeerde Kerk probeert nog de tweede dienst op de zondag te handhaven als alternatief voor de ochtenddienst. De politieke toestand van het land sinds 1994 maakt het natuurlijk ook uiterst gevaarlijk om 's

avonds ná kerktijd thuis te komen. En dan zijn er de verdere oorzaken van het verdwijnen van de diensten op zondagmiddag of – avond: de 'kuiergier' (het afleggen van bezoeken) op zondagmiddag, de verleiding van de televisie, het huiswerk dat schoolkinderen moeten maken. En, niet te vergeten, de algemene geestelijke inzinking.

Volgens de statistiek is om en bij 70% van de bevolking (burgers en vreemdelingen) van de 50 miljoen mensen in Zuid-Afrika christen, nominale christenen inbegrepen. De blanke Afrikaners (zonder Engelsen, Portugezen, Indiërs en anderen), die het Afrikanervolk vormen, omvatten nog geen tiende deel van de totale bevolking. Terwijl een stroom van zwarte mensen uit Afrikaanse landen naar ons toekomt, is het juist een 'blanke' stroom die wegvloeit naar eerste wereldlanden. De blanke gemeenschap had in 1998 2% armen, nu is dat toegenomen tot 46%! Deze toename wegens werkeloosheid wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de socialistische regering die maatschappelijke discriminatie en zogenaamde *affirmative action* toepast. Dit alles draagt bij tot het geestelijk pessimisme en kerkelijke achteruitgang.

H.G van der Westhuizen, Piet Plessis, Zuid-Afrika

Prof. dr. C.J. de Vogel en haar getuigenis van Gods genade (II, slot)

Socrates en het hiernamaals

Socrates merkt in zijn gesprek met zijn vrienden voorafgaand aan zijn sterven op dat hij, evenals de zwanen, de aan Apollo gewijde vogels, in dit uur de gave van de profetie blijkt te bezitten. Evenals zij, heeft hij het voor gevoel, dat hem iets goeds te wachten staat (84B-85B). Socrates stelt dat er een werkelijkheid boven onze werkelijkheid is, die vast staat en eeuwig is. Deze vaststaande werkelijkheid noemt Plato de wereld van de 'ideeën'. Deze 'ideeën' zijn geen verzinselen van de mens, het zijn werkelijkheden, die niet vergaan, maar die ten grondslag liggen aan onze werkelijkheid. De ziel nu is onafscheidelijk verbonden aan de Idee: Leven. Deze kan niet samengaan met de tegengestelde Idee: de Dood. De ziel blijkt dus ontoegankelijk voor de Dood. Zij is onsterfelijk en onvergankelijk (95A-115A).

Aan het slot van het betoog vertelt Socrates over het leven in het hiernamaals, over de afdaling van de zielen der gestorvenen naar de onderwereld. Hierin ontwerpt Socrates een beeld van de gehele aarde, waarvan wij het middelste gedeelte in diepe inzinkingen

bewonen. Hoog boven ons is de ware oppervlakte. Hier vormt de zuivere aether de atmosfeer en heerst een volmaakter en gelukkiger vorm van bestaan. In het binnenste van de (bolvormig gedachte) aarde is de Hades, waar de zielen van de gestorvenen vertoeven, waarvan de Tartarus de diepste kloof vormt, de verblijfplaats van de ergste misdadigers (107D-115A).

Hiermee is de eigenlijke dialoog ten einde. Phaedo besluit zijn verhaal met de vermelding van de voorbereidings tot het drinken van de gifbeker, de ontroering der aanwezigen en de kalmte van Socrates zelf en ten slotte diens sterven (115A-118A).

De betekenis van Socrates' leer over de ziel

Socrates' leven en sterven hebben diepe indruk gemaakt op zijn leerling Plato. Maar niet alleen Plato is onder de indruk geraakt van Socrates' nadruk op het leven na dit leven, op het oordeel van God waar het ten diepste op aankomt en op het belang van de ziel.

Ook Calvijn beschouwt Plato's bepaling van de ziel, namelijk dat zij een onsterfelijk wezen is, als een

opvatting die bijna bij alle andere wijsgeren ontbreekt. Calvijn beweert dat Plato's opvatting juist is, "omdat zij het beeld van God in de ziel in ogenschouw neemt" (Institutie I XV 6). In onze tijd heeft dr. W. Aalders de strijd aangebonden met het moderne empirisme dat maar van één werkelijkheid uitgaat. Hij deed dit ondermeer in het boek *Plato en het christendom*. De gedachte van een op-zichzelf-gestelde-mens, dat wil zeggen, een mens los van deze metafysische (boven-natuurlijke) oorsprong, was voor Plato een gruwel, aldus Prof. De Vogel. Wie zo de mens zag, was in Plato's ogen ten prooi gevallen aan de grootste dwaling en verblinding.

Christus als de eeuwige Zoon

Wat mevrouw De Vogel ontdekte, was dat de dialogen van Plato, hoe verheven ze ook zijn en hoeveel zij er haar leven lang van heeft geleerd en van heeft gehouden, toch niet in de schaduw staan van de diepte en de ernst van het Evangelie. Jezus droeg de zonden der wereld. Hij droeg onze duisternis, onze Godverlatenheid! Dat ontbrak bij de stervende filosoof, zoals dat ook ontbreekt bij degenen die als martelaars omwille van het geloof gestorven zijn. Van de rijkdom van deze ontdekking getuigt prof. De Vogel in haar autobiografie. Zij vond Christus door het lezen van Mattheüs 26 en 27. "De zwaarte van het oordeel Gods over onze zonden heb ik die nacht voor het eerst gevoeld. Het veranderde mijn leven en mijn denken. Alles werd omgewoeld" (november 1926; blz. 161 en 163). Hoe leed zij aan de scheiding tussen God en de mens, tussen God en haar zelf. Maar nu zag zij in dat er dankzij Christus een einde gekomen was aan de Godverlatenheid, waarin Hij neergedaald was, ondermeer ter betaling van de zondes Schuld van de mensen. Er was een einde gekomen aan de scheiding tussen God en de mens, tussen God en haar zelf. Daardoor ging de hemel voor haar open. Naar haar besef was zij thuis gekomen, bij God. "Nu is ons leven in principe af", zo vertelt ze (blz. 49).

Deze diepe ervaring vond plaats toen zij 21 jaar was. Voor het eerst in haar leven bad zij tot Christus en ervoer zij zijn Tegenwoordigheid, hetgeen haar met een onuitsprekelijke vreugde vervulde.

Verdere ontwikkelingen in haar leven

In de loop van de jaren werd zij zich echter bewust dat zij nog niet vrij was van haar zonden, met andere woorden: dat haar leven in principe niet af was. Het ging erom dat zij heilig zou leven. En dat betekende strijd! Door haar studie van de patristiek en van de Engelse theoloog John Henry Newman kwam

mevrouw De Vogel in aanraking met de spiritualiteit van het rooms-katholicisme. Ook daarvan vertelt ze in haar autobiografie, waarin zij getuigen wil van Gods genade. John Henry Newman heeft diepe indruk op haar gemaakt. Naar haar getuigenis werd zij door God geleid op een nieuwe weg. Deze weg te gaan, is haar niet gemakkelijk gevallen. Het viel haar zwaar en bezorgde haar verdriet om tot de constatering te moeten komen dat de ervaring die zij in 1926 opdeed niet volledig was. Zij moest die naar haar besef achter zich laten. Zo kwam ze ertoe haar ervaring te zien als eenzijdig, onaf. Het was een ervaring van het geloofsaspect dat in het protestantisme zoveel nadruk gekregen zou hebben. De rechtvaardiging zonder de heiliging was onvolledig, aldus mevrouw De Vogel. Allengs kwam zij ertoe om te erkennen dat de mens een vrije wil had. In de strijd die Luther had gevoerd tegen Erasmus over de vrije wil, koos zij meer en meer de zijde van Erasmus.

Wat de heiliging betreft, blijft volgens Rome, de genade vruchteloos wanneer de mens niet met de genade meewerkt. Nu is het ook volgens Newman zo dat de genade voorafgaat aan de menselijke wil. Desalniettemin zijn de genade en de werken van de mens te beschouwen als twee factoren die elkaar wederzijds aanvullen en bepalen. Elk van beide is voor de verlossing van de mens onmisbaar. De vrije wil is dan ook onmisbaar ter voorbereiding op het ontvangen van de genade. Het is geheel in deze lijn dat mevrouw De Vogel koos voor de opvatting van het concilie van Trente, dat direct tegen de protestanten gericht was. In navolging van Newman, die de Anglicaanse Kerk verliet, koos mevrouw De Vogel op den duur voor de Rooms-katholieke Kerk. De leer van Trente was voor haar "juister van formulering." Maar dat niet alleen: heiliging was noodzakelijk voor de eeuwige zaligheid.

Calvijn

Wie zou mevrouw De Vogel niet willen bijvallen als het erom gaat, dat heiliging noodzakelijk is? Ook voor Calvijn is dat het geval. En toch zou hij andere accenten hebben gelegd en het zwaartepunt volledig op de genade hebben laten vallen. Calvijn heeft een nauw verband gelegd tussen rechtvaardiging en heiliging. Daarbij staat Christus in het middelpunt, Hij die door zijn Geest het leven een andere gestalte geeft. Calvijn heeft ingezien dat de kennis aangaande Christus door de Heilige Geest zo krachtig in de gelovige inwerkt, dat rechtvaardiging en heiliging onverbrekkelijk met elkaar verbonden zijn en blijven. Daarbij komt dat de gerechtvaardigde in Christus' lichaam is ingeplant. Hier is dus sprake van de activiteit van de levende

Christus, die de mens niet loslaat. Kortweg getuigt Calvijn: "Christus rechtvaardigt niemand, die Hij tegelijkertijd niet heiligt. Want deze weldaden zijn door een eeuwige en ondeelbare band verbonden, zodat Hij hen verlost, die Hij door zijn wijsheid verlicht en hen rechtvaardigt die Hij verlost, en hen heiligt die Hij rechtvaardigt" (Inst. III, XVI, 1). Te betreuen is, dat Calvijns conclusie mevrouw De Vogel is ontgaan.

Grote waardering

Dat neemt niet weg dat we aan mevrouw De Vogel veel te danken hebben. Prachtige boeken schreef zij over de kerkvaders en over de vroeg-christelijke filosofie. Zij kende ook haar tijd en doorzag die in het licht van het christelijk geloof. Al in de jaren veertig onderkende zij de wezenlijke oorzaak van de Europese crisis: afval en geloofsverzaking, zaken die na de Tweede Wereldoorlog maar door heel weinigen werden onderkend. De gevolgen ervan ondervinden we tot op de dag van vandaag. Daar heeft zij met de krachten die haar ten dienste stonden een dam tegen willen opwerpen. Ook daarin strekt ze ons tot voorbeeld.

Dat Jezus onze zonden droeg, was voor haar een grote schok (blz. 163). Zij kwam in een voor haar volkomen vreemde traditie te staan, nl. in die van de openbaring van de God van Abraham, Isaäk en Jacob, de Vader van de Here Jezus Christus. Hoe heeft zij geworsteld met het wezenlijke van de christologie, "dat de Eeuwige Zoon van God het vlees heeft aangenomen en zich in deszelfs verborgenheid heeft verhuld" (blz. 162), opdat "Hij onze zonden droeg, onze ongerechtigheid op Hem was!" Zó luidt het getuigenis van professor C.J. de Vogel.

H. Smits, Bedum

Noot

1. Deze gesprekken worden niet rechtstreeks meegedeeld. Niet lange tijd na Socrates' dood ontmoet Echebrates, een Pythagoreër, die een leerling was van Philolaüs, in Phlius, zijn eigen stad in het noorden van de Peloponnesus, Phaedo uit Elis. Phaedo is één van de meest geliefde leerlingen van Socrates geweest. Later zal hij de zogenaamde Eleische School stichten. Hij schreef enige Socratische dialogen die verloren zijn gegaan. Phaedo vertelt aan Echebrates wat er op de gedenkwaardige dag van Socrates' sterven is besproken.

Een goed boek over de verhouding Kerk en Staat

Het belang van kennis van de rechtsgeschiedenis

Het kan geen toeval zijn dat in de geschiedenis van de Kerk het meerdere keren gebeurd is dat eminente rechtsgeleerden uitgroeiden tot belijders die van heel grote betekenis geweest zijn voor de Kerk van Christus. De bekendste van hen is wel Johannes Calvijn (1509-1564), die voor hij tot de Reformatie overging rechten studeerde aan de universiteiten in Bourges en in Orléans. Daar werd op humanistische wijze les gegeven door de internationaal beroemde jurist Alciatus. Maar ook Groen van Prinsterer moet in dit verband genoemd worden. Zoals bekend leefde hij in de negentiende eeuw en beperkt zijn invloed zich tot Nederland. Dat neemt niet weg dat hij als belijder van het christelijk geloof van buitengewone betekenis is geweest. Tot in de Tweede Kamer toe kon hij dankbaar gebruik maken van zijn grote kennis op het gebied van het recht en van de rechtsgeschiedenis. Wie een indruk wil krijgen van zijn kunde raad ik aan om zijn voorstudies te lezen op *Ongeloof en Revolutie*, zoals die nog maar vijftien jaar geleden voor het eerst gepubliceerd zijn in het eerste deel van de *Bescheiden* (1990), een uitgave van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

Uit deze studies blijkt hoe diepgaand Groen zich bezig heeft gehouden met de geschiedenis van het

staatsrecht in Europa. Daarbij heeft hij geput uit de erg omvangrijke bronnenstudies van enkele Franse geleerden uit de 17^e en 18^e eeuw. In die tijd verzamelden Jean Mabillon (1632-1707) en vooral Jacob-Nicolas Moreau (1717-1803) de meest uiteenlopende staatsrechtelijk interessante documenten. De benedictijn Moreau reisde er heel Europa voor af. Hun namen zijn nauwelijks meer bekend. Dit is vooral te wijten aan de storm van de Franse Revolutie, die opstak juist toen Moreau op het punt stond zijn werk af te ronden. De Revolutie maakte van hem een bijna vergeten figuur.

Rond 1970 stuitte de Franse rechtsgeleerde Blaudine Kriegel in haar geschiedkundig onderzoek op de uitgebreide documentatie van de beide rechtsgeleerden. Zij heeft er haar levenswerk van gemaakt om hun betekenis voor het staatsrecht voor het voetlicht te brengen. In haar boeken geeft ze aan hoe Frankrijk erbij gebaat zou zijn geweest als men voorafgaand aan de Franse Revolutie het werk van Moreau en Mabillon op waarde had geschat. Deze geleerden deden hun onderzoek met het oog op een historisch verantwoord hervorming van het Franse (staats)recht. In dat licht valt de betekenis van hun werk nauwelijks te overschatten. Met wat hen en andere rechtsgeleerden voor oog stond, moet iemand als Edmund Burke bekend

geweest zijn. Hij verweet de revolutionairen dat zij allerlei goede initiatieven om te komen tot staatsvormingen de kans niet wilden geven: "Wie goed notie genomen heeft van wat de afgezette regering aan voornemens had, kan er niet om heen of hij moet constateren dat er serieuze pogingen werden ondernomen om de slechte praktijken die ingeslopen waren te elimineren. (...) Het is er ver vandaan dat de regering hervormingen dwarsboomde. Zij stond open voor allerlei soorten van projecten en projectmakers die dat wilden realiseren." Het kan haast niet anders of hij heeft daarbij gedacht aan Moreau en aan de benedictijnse orde die zijn werk steunde.

Het tekent de grootheid van Groen van Prinsterer dat hij als een van de weinigen in de eerste helft van de 19^e eeuw zich oriënteerde op deze (vergeten) geleerden. Dat hij het nodig vond om dit te doen, geeft aan hoeveel waarde hij hechtte aan eerlijke geschiedschrijving. Meer dan bij de ideologisch ingestelde geleerden van zijn dagen, vond hij bij hen de documenten die een eerlijke beschouwing van de staatsgeschiedenis mogelijk maken. Het geeft ook aan dat hij inzag dat het (staats)recht pas daar veilig is, waar sprake is van eerbied voor de rechten die in de historie hun beslag hebben gekregen. Recht kan nooit zonder historie. Dáár lag het euvel van de Franse Revolutie: men wilde geen hervorming, maar een revolutie. De bestaande orde wilde men niet reformeren, maar openbreken, ja elimineren.

Een misdeeld kindje

Ondertussen is bestudering van de rechtshistorie en van het staatsrecht en dan vooral vanuit christelijke hoek een misdeeld kindje geworden. Blandine Kriegel spreekt in dit opzicht van een collectief geheugenverlies dat zich in de eerste helft van de 20^e eeuw in heel West-Europa voordeed. Ik vermoed dat haar waarneming niet helemaal opgaat voor Nederland. In die tijd waren er in Nederland nog enkele bekende rechtsgeleerden, waarvan mr. Paul Scholten wel de bekendste is, die zich grondig verdiept hebben in het de geschiedenis van het staatsrecht. Na de Tweede Wereldoorlog zijn ze nauwelijks meer te vinden, zeker niet op kerkelijk erf. Een uitzondering hierop vormde de theoloog dr. W. Aalders die jarenlang gewezen heeft op het grote belang van kennis van het recht en van de rechtsgeschiedenis in Bijbels licht, omdat deze aan het geloofsgetuigenis een historisch karakter geeft en ons in staat stelt om actueel te belijden! Hij deed dat ondermeer in zijn boeken over Luther en over Nederland als protestantse natie en in die over de Franse Revolutie (1989: *Revolutie en Reveil* en *Revolutie en Perestrojka*).

Een informatief boek van een 80-jarige

Kennis van het (staats)recht en de rechtsgeschiedenis is dus van het allergrootste belang. Dat is al helemaal het geval als het gaat over geschiedenis van de verhouding tussen Kerk en Staat, die in Europa heel nauw samenhangt met de wording van het staatsrecht. Maar hoe belangrijk ook, het valt niet mee om in de materie thuis te raken! Om die reden is voor de Duits-lezende lezers het verschijnen van een boekje van Reinhold Zippelius, *Staat und Kirche – eine Geschichte von der Antike bis zur Gegenwart* (Mohr Siebeck, Tübingen, 2009, prijs 19,- euro) meer dan welkom.

De 80-jarige auteur geeft in bijna 200 pagina's (het boekje is van klein formaat) weer hoe de verhouding van Kerk en Staat geweest is in ondermeer de late oudheid, in het Oost Romeinse Rijk (Byzantium), in West Europa en Noord Amerika. Het boek is buitengewoon goed leesbaar, ook voor de leek. De lezer vindt er een antwoord op de meest uiteenlopende vragen die iedereen die zich bezig houdt met de geschiedenis van de Kerk zich af en toe stelt. Bijvoorbeeld: hoe komt het dat de paus eeuwen lang aanspraak gemaakt heeft op wereldlijke macht? Hoe was de in de vroege Middeleeuwen de verhouding van de paus tot de koningen en tot de keizer? In welk licht moeten we de keizerskroning zien? Wat was de investituurstrijd en hoe liep deze af? Wat houdt nu precies het Gallicanisme in, ofwel de drang naar zelfstandigheid van de Franse Kerk t.o.v. Rome en waar leidde dit Gallicanisme toe? Wat hield de religievrede van Augsburg in (1555), waardoor in het Duitse Rijk een *modus vivendi* gevonden werd tussen katholieken en protestanten? Welke invloed hebben de puriteinen gehad in Engeland en in Amerika? Hoe kwam het dat hun strijd voor een vrije Kerk in Engeland aansloeg en welke betekenis heeft Willem III daarin gehad? Wat gebeurde er ten tijde van de Franse Revolutie met de kerkelijke goederen en hoe was de houding van de geestelijken in deze tijd? Wat is de positie van de kerken nu, in Duitsland, in Rusland en in Amerika etc? De auteur verstaat de kunst om terwijl hij een historisch exposé geeft in het voorbijgaan allerlei vragen kort en bondig aan de orde te stellen.

Enkele voorbeelden

Het boekje is dus buitengewoon informatief. Ik licht er enkele dingen uit.

De auteur vertelt hoe in het Duitse Rijk al in de vijftiende eeuw de sterke wens bestond om zich los te maken van de omklemming van Rome: de Renaissance-pausen waren volstrekt verwereldlijkt en op hun eigen belang uit; de aflaathandel stuitte op weerstand enz. Toch was Luther het, die de zenuw aanraakte,

waardoor alles in beweging kwam. Hij wees als geen ander op de eigenlijke roeping van de Kerk: de verkondiging van het Evangelie als de toegang tot het Koninkrijk der hemelen. De vonk sloeg over en binnen korte tijd namen de ontwikkelingen zo'n loop dat de staatkundige verhoudingen in Europa zich grondig wijzigden, met grote gevolgen voor Frankrijk, Nederland, Engeland en in het verlengde daarvan van Amerika.

Zippelius laat in zijn boekje ook zien welke grote gevolgen de zestiende-eeuwse religieoorlogen hadden voor de staatsontwikkeling in Europa. Hij laat zien van welke unieke betekenis het geweest dat Calvijn de Kerk een eigenstandige positie gaf met een eigen presbyteriale-synodale organisatie en hoe deze organisatie in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog werd overgenomen.

Heel duidelijk maakt de auteur hoe ingrijpend de Franse Revolutie geweest: priesters werden gedwongen de eed op de nieuwe grondwet af te leggen, op straffe onthefing van hun ambt. Het gevolg ervan was uitbuiting en tirannisering van ondermeer de Vendée, waar meer dan 100.000 mensen omkwamen.

Erg interessant is een passage over de Kerk in de tijd van de opkomst van het nationaal-socialisme. Met slechts één citaat illustreert de schrijver de vreselijke ideologie van Hitler en zijn eigenlijke bedoelingen met het christelijke geloof.¹

Een minpunt van het boek is misschien dat de schrijver vrij weinig aandacht geeft aan de Nederlandse (kerk) geschiedenis. En dat terwijl deze geschiedenis in het licht van wat in andere landen gebeurde uniek is. Wat andere landen eeuwenlang niet kenden, kenden wij wél: religieuze tolerantie en een 'natuurlijke' band tussen Kerk en Staat, op grond van het geloof van onze voorouders (Willem van Oranje). Des te schrijnender is het als wat nog overgebleven is van deze band

onder druk komt te staan, zoals dat meer en meer het geval lijkt.

Het boek van Zippelius onderstreept eens te meer dat de vrijheid van de Kerk verre van vanzelfsprekend is, zeker niet na de Franse Revolutie. Voor de vrijheid van het geweten, van het christelijk belijden en het christelijk onderwijs hebben veel mensen in de loop van de tijd veel, zeer veel over gehad. Deze vrijheid staat in de de moderne democratie, waarin de meerderheid vanuit een ondemocratisch principe steeds minder de rechten van een minderheid wil respecteren steeds meer onder druk. Het boek van Zippelius onderstreept dat waakzaamheid op dit terrein geboden is. Het onderstreept het belang van kennis van het staatsrecht en van de rechtshistorie.

Maar vooral: de schrijver maakt het de lezer door zijn mooie boek gemakkelijk om aan die kennis te komen. Ik beveel het dan ook graag aan bij degenen die de Duitse taal machtig zijn en dat vooral bij studenten in de theologie en in de rechten!

H. Klink, Hoornaar

Noot

- 1 Hitlers echte bedoeling en de praktijk van het regime vond zijn uitdrukking in een geheim schrijven van Martin Bormann: "Met de nationaal-socialistische partij, met haar onderscheiden afdelingen en aangesloten verbanden heeft de Führer voor zich en daarmee voor de leiding van het Duitse Rijk een instrument geschapen dat hem onafhankelijk maakt van de Kerk. Steeds meer moet het volk uit de greep gehaald worden van de Kerk en van haar organen en van haar predikanten. Nooit mag de Kerk meer invloed krijgen op de leiding van het volk. Deze moet zonder pardon en eens voor al worden gebroken. Evenals de schadelijke invloeden van astrologen, van waarzeggers en van andere zwendelaars uitgeschakeld en door de Staat onderdrukt moet worden, moet ook de mogelijkheid van invloed van de Kerk zonder pardon opzij geschoven worden."

De conferentie op 5 juni

Op zaterdag 5 juni a.s. zal DV de jaarlijkse conferentie van de *Vrienden van dr. H.F. Kohlbrugge* plaatsvinden. De plaats van samenkomst is ook dit jaar de Grote Kerk van Vianen. De eerste spreker is dr. J.G. Barnhoorn uit Nunspeet over "De betekenis van het Reveil voor het kerkelijk leven." Zijn dissertatie behandelde de vriendschap tussen Da Costa en Groen van Prinsterer. In de middag hoopt dr. B.J. Spruyt te spreken. Hij schreef enkele maanden geleden een mooi boek over de hervormde predikant ds. J.T. Doornenbal. De titel van zijn lezing is: "Wat betekent het Hervormd te zijn?" Er is ook dit jaar gelegenheid om voor de lunch gebruik te maken van de broodmaaltijd. U kunt zich daarvoor opgeven bij mw. G.M. van Ommen-Middelkoop, Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen. Tel 0529-456729, e-mail: gm.v.ommen@kpnplanet.nl. De kosten voor de broodmaaltijd zijn € 9,-. U wordt verzocht u op te geven **voor 29 mei a.s.** Er is ook gelegenheid om onder het genot van een kop koffie of thee de meegebrachte boterham in de kerk te gebruiken.